

Εμίνακο

Науковий щоквартальник
№2 (18) (квітень-червень)
Том 2

Київ-Миколаїв
2017

УДК 94+327+930+902/904

Засновник видання:

Науково-дослідний центр «Лукомор'є» Інституту археології НАН України

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації (Реєстраційне свідоцтво: КВ № 13415-2299Р)

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 року)

Головний редактор: *Олександр Тригуб*

Заступники головного редактора: *Ігор Кривошея, Віктор Погромський*

Відповідальний секретар: *Кирило Горбенко*

Редакційна колегія: Буйських А.В., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гаврилюк Н.О., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гребенніков Ю.С., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Гречко Д.С., к.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт (Познань, Польща)
Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Кривошея І.І., д.і.н., професор (Умань, Україна)
Кринко Є.Ф., д.і.н., професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)
Михайлуца М.І., д.і.н., професор (Одеса, Україна)
Панковський В.Б., к.і.н., наук. співр. (Київ, Україна)
Симоненко О.В., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Смирнов І.О., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Тихонов А.К., д.і.н., професор (Володимир, Російська Федерація)
Тробські Мацей, доктор габілітований, професор (Ченстохова, Польща)
Шитюк М.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)
Шкляж Й.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)

Рецензенти:

Господаренко О.В., кандидат історичних наук, доцент (МНУ імені В. Сухомлинського)
Ігнатуша О.М., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)
Тодоров І.Я., доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет)

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, площа Адміралтейська 1, Інститут історії, політології та права МНУ імені В. Сухомлинського, Науково-дослідний центр «Лукомор'є», **E-mail:** alextrigub@ukr.net

Дивіться наші статті на сторінках:

Офіційна сторінка в Інтернеті: <http://www.eminak.mksat.net>

Журнал індексується:

Системою РІНЦ (Російська Федерація) та розміщено у бібліотеці **e-LIBRARY.RU**
Наукометричною системою **Index Copernicus** (Республіка Польща) – ICV 2015: 40.07.
Наукометричною базою **Open Academic Journals Index** – Impact Factor OAJI: 0.201
Статті й анотації присутні у міжнародній бібліотечній базі **EBSCO Information Services** (EBSCO, США)

Емінак: науковий щоквартальник. – 2017. – № 2 (18) (квітень-червень). – Т. 2. – 139 с.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою НДЦ «Лукомор'є» (протокол № 6 від 15.06.2017 р.)

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

ISSN 1998-4634

© Автори статей, 2017

© Науково-дослідний центр «Лукомор'є», 2017

* **Емінак** (грец.) – за однією з версій, ім'я скіфського царя, що здійснював владу над Ольвією.

ЗМІСТ

100-річчя Української революції

Земський Юрій	
Тарас Шевченко та Микола Міхновський – творці модерної ідеї української державної незалежності	5
Дацків Ігор	
Тимчасовий уряд Росії й Українська Центральна Рада: протистояння і компроміси	14
Савченко Віктор	
Анархістський рух в Одесі у часи визвольних змагань	21
Грищенко Тетяна	
Сільськогосподарський науковий комітет України у часи Української революції	26

Всесвітня історія та міжнародні відносини

Федченко Євгенія	
Гендер і сексуальність у релігійних практиках Давнього Риму	32
Кузовков Володимир	
Візантія та Багдадський халіфат наприкінці IX – у першій половині X ст.	39
Лукіяничук В'ячеслав	
Боротьба проти дискримінації ромів у Великій Британії (1945-1994 рр.)	44
Вовчук Людмила, Мащенко Валентина	
Запровадження стратегії екологічної безпеки Японії після Другої світової війни	50
Каюк Анна	
Спростування міфу про Жовтневу революцію у добу перебудови (за матеріалами журналу «Огонек»)	55
Сободар Олександр	
Українсько-люксембурзькі відносини у 90-х роках XX ст.	60
Мінасян Радік	
СНД: проблеми створення, особливості функціонування та пошуки альтернативних об'єднань на пострадянському просторі (1991-2015)	66
Новосілецька Альона	
Китайсько-французькі відносини на початку XXI століття	71
Федченко Вікторія	
Проблема зниження рівня ефективності миротворчих операцій ООН в Африці	76
Склярченко Крістіна	
Політико-правова співпраця України та Великобританії на початку XXI століття	81
Богданова Тетяна, Шпаковська Юлія	
Американсько-чилійські відносини на початку XXI ст.	86

Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Петрушко Людмила	
Печаль і сльози у Святому Євангелії	90
Турков Володимир	
Культурно-освітня політика радянської держави щодо болгарського населення України у 20-30-их рр. XX ст. (джерелознавчий аспект)	98
Нефьодов Дмитро	
Соціалістичне змагання у середовищі українського повоєнного робітничого класу (1946-1965 рр.) у радянській історіографії другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр.	103

Музеєзнавство та пам'яткознавство

Нагірняк Андрій	
Законодавча база України у сфері культурно-сторичної спадщини та її недоліки	111
Богдалов Антон, Срібна Марія, Пуля Ірина, Лук'янов Олександр, Романік Аліна	
Українська антарктична станція «Академік Вернадський» (на матеріалах виставки «Українська Антарктида» із колекції Національного музею історії України та Національного науково-природничого музею НАН України)	115

Історія науки і техніки

Салата Галина	
І.П. Прокоф'єв – інженер шляхів сполучення, вчений у галузі будівельної механіки та мостобудування (до 140-річчя від дня народження)	119
Янін Володимир	
Створення конструктором Л.С. Лебедянським паровозу ПЗ6	125
Шульга Володимир	
Наукові розробки професора М.А. Кравченка з обґрунтування ефективності інбридингу у тваринництві	130
Бойко Михайло	
Результати дослідницької роботи В.В. Колкунова у відділі селекції Наукового інституту селекції	134

CONTENT

100th Anniversary of the Ukrainian Revolution

Zemskyy Yuriy Taras Shevchenko and Mykola Mikhnovsky – Founding Fathers of Modern Idea of Ukraine's Independent Statehood	5
Datskiv Igor Russian Interim Government And Ukrainian Central Council: Conflicts And Compromises	14
Savchenko Victor Anarchist movement in Odessa during the liberation struggle of 1917-1920	21
Hryshchenko Tetiana The Agricultural Scientific Committee of Ukraine in the times of Ukrainian revolution	26

World History and International Relations

Fedchenko Yevheniia Gender and sexuality in religious practice of ancient Rome	32
Kuzovkov Vladimir Byzantium and the Baghdad Caliphate at the end of the IX th – the first half of the X th century	39
Lukiianchuk Viacheslav The fight against discrimination of Roma in the United Kingdom (1945-1994)	44
Vovchuk Liudmyla, Mashchenko Valentyna Introduction of strategy of Japan's ecological safety after World War II	50
Kayuk Anna Refutation of the Myth about the October Revolution in the Perestroika Period (According to the Materials of the «Ogonek» magazine)	55
Sobodar Olexandr The Ukrainian-Luxembourg relations in the 1990s years	60
Minasian Radik CIS: the problems of creation, searching of the alternative structures and organizations in post-Soviet space (1991-2015)	66
Novosiletska Aliona Chinese-French relations at the beginning of the XXI century	71
Fedchenko Victoria The problem of reducing the level of efficiency of UN peacekeeping operations in Africa	76
Skliarenko Kristina Political and legal cooperation between Ukraine and Great Britain at the beginning of the XXI century	81
Bohdanova Tetiana, Shpakovska Yulia US-Chile relations at the begging of XXI century	86

Historiography, Source Study and Special Historical Disciplines

Petrushko Liudmyla Sadness and tears in the Holy Gospel	90
Turkov Vladimir Cultural and educational politics of the Soviet state towards the Bulgarian population in 20-30s of XX century (source study aspect)	98
Nefyodov Dmytro Socialist competition among Ukrainian postwar working class (1946-1965) in the Soviet historiography of the first half of 1950s – the second half of 1960s	103

Museology and Monument studies

Nagirnyak Andrii Legislation Ukraine in the field of conservation of cultural and historical heritage and its shortcomings	111
Bogdalov Anton, Sribna Mariya, Pulya Iryna, Lukianov Oleksandr, Romanik Alina Ukrainian Antarctic station «Akademik Vernadsky» (based on the exhibition «Ukrainian Antarctica» from the collection of the National Museum of History of Ukraine and the National Museum of Natural Sciences of Ukraine)	115

History of Science and Technology

Salata Halyna I.P. Prokofiev – railway engineer, scientist in the field of structural mechanics and bridge construction (on the 140th Anniversary of his birth)	119
Ianin Volodymyr Creation of the steam locomotive P36 by designer L.S. Lebedyanskyi	125
Shulha Vladymyr The scientific developments of Professor M.A. Kravchenko on justification inbreeding efficiency in animal husbandry	130
Boicko Mykhailo The results of research work of V.V. Kolckunov in the section selection of National Institute of selection	134

УДК 930.1 (477)–058.243 «1946-1965»

СОЦІАЛІСТИЧНЕ ЗМАГАННЯ У СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКОГО ПОВОЄННОГО РОБІТНИЧОГО КЛАСУ (1946-1965 рр.) У РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1950-х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1960-х рр.*Дмитро Нефьодов*

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Україна, 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24
e-mail: dmitr-nefyodov2@yandex.ru

На сучасному етапі розвитку історичної науки, коли відбувається процес очищення науки від заідеологізованості та штампів, зростає значення історіографічних досліджень. Нові суспільно-політичні умови, що склалися після здобуття Україною незалежності у 1991 р., характеризуються переглядом багатьох концептуальних положень радянської історіографії разом з активним науковим пошуком історичної правди. Для того, щоб він здійснювався активно й ефективно, потрібні історіографічні праці, які покликані вивести історичну думку на новий рівень узагальнень. Ці дослідження дають змогу визначитися та звернутися до вивчення заборонених або раніше закритих тем, до створення об'єктивних науково обґрунтованих праць. Разом з тим, відсутнє системне та комплексне опрацювання історіографічної бази робітничого класу УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946-1965 рр.), що не дає змоги дослідникам об'єктивно висвітлити це питання. Тому історіографічне осмислення стану розробки поставленої проблеми дозволить вченим звернути увагу на проблемні питання та продовжити її ґрунтовне дослідження, а також використати результати наукових пошуків для розбудови Української держави.

Новітня історіографічна ситуація характеризується критичним переосмисленням стану всієї радянської історіографії у цілому та робітничого класу УРСР, зокрема. У даний період значно розкріпачилися умови роботи дослідників, чому у певній мірі сприяє методологічний плюралізм, часткове відкриття архівів, демократизація науки. Однак, у той же час, констатуємо значне зниження інтересу до підведення історіографічних підсумків у межах певних періодів. Різні аспекти, опосередковано тотожні з предметом нашого дослідження, містяться у дисертаціях В.Павленка [1], Ю.Ніколайця [2], Ю.Лаєвської [3], історіографічних зрізах О.Додонова [4], О.Сургай [5], Я.Грицака [6].

Мета статті полягає у дослідженні радянської історіографії другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. проблеми соціалістичного змагання у середовищі повоєнного робітництва УРСР (1946-1965 рр.)

У друге повоєнне десятиріччя радянська історична наука, незважаючи на більш сприятливі для свого розвитку умови, зберегла (не по своїй волі) своє основне призначення – коментування та пропаганда партійного курсу. Поява терміну «велике десятиріччя» та проголошення курсу на розгорнуте будівництво комунізму поставили перед істориками завдання досліджувати сучасність, по суті виконуючи невласливі їм функції соціологічної та політологічної наук.

У розрізі робітничої тематики радянськими істориками досліджувалися, у першу чергу, питання трудової активності робітників, розвиток соціалістичного змагання та його вищої форми – руху за комуністичну працю, відновлення та розвитку промисловості, партійний і громадський контроль виробничих процесів.

Одним із символів переваг радянського ладу над капіталістичним проголошено соціалістичне змагання, яке являло собою не що інше як масове залучення безоплатної праці на виробництві. Ідеологічною основою праць радянських науковців виступали відповідні твори класиків марксизму-ленізму. Під терміном «соціалістичне змагання» у радянській історіографії розумівся патріотичний рух, заснований на ініціативі трудящих [2, с. 264]. Посилене розгортання соцзмагання у повоєнний період пов'язувалось з необхідністю прискорення відбудовчих процесів, а у хрущовський період зі швидкісною побудовою комуністичного суспільства. У працях дослідників А.Данилича [7], М.Хотимченка [8], О.Шкуратова [9], А.Ковальчука [10], О.Кудлая [11], О.Мітюкова [12], О.Денисенка, В.Восполит [13], Г.Алексєєва, В.Смольникова [14] детально досліджений розвиток соцз-

магання у період повоєнної відбудови з акцентом на вивчення його поширення серед робітників важкої промисловості, яка традиційно розглядалась як основа розбудови економіки.

Щоб забезпечити виконання умов соцмагання, липневий Пленум ЦК КП(б)У 1946 р. зажадав від партійних організацій конкретного керівництва змаганням, залучення до його організації професійних спілок, забезпечення популяризації кращих досягнень передовиків виробництва. Обкомами КП(б)У проведені партійно-господарські активи, які зосередили увагу первинних партійних організацій на необхідності підвищення продуктивності праці. З метою агітації та пропаганди поширення досвіду передовиків виробництва під керівництвом партійних органів постійно проводились технічні наради та конференції. Досліджуючи розвиток соцмагання у галузі важкої промисловості, науковець А. Ковальчук зазначив, що металурги Єнакіївського заводу, заводу ім. Кірова, а також «Азовсталі» у першому півріччі 1946 р. видали понад план значну кількість металу. Вугільники Донбасу у першому році четвертої п'ятирічки видали вугілля на 11 млн. т. більше, ніж у 1945 р., а продуктивність їх праці за цей час зросла на 10%. Вже у 1947 р. Донецька область досягла 59,4% довоєнного рівня валової продукції промисловості. У той же час дослідник наголошує на тому, що продуктивність праці робітників металургійної та вугільної промисловості України у перші роки п'ятирічки все ще різко відставала від довоєнного рівня, хоча у низці випадків на підприємствах важкої промисловості робітників більше, ніж у довоєнний час. Продуктивність праці на одного робітника у 1946 р. на заводі ім. Дзержинського становила 51,7% довоєнного рівня, на вугільному комбінаті «Донецьквугілля» – 50%, у Криворізькому залізорудному басейні продуктивність праці у 1947 р. становила приблизно 62,5%, а на Нікополь-Марганцевому руднику – 61% довоєнного рівня. Вчений розглядає однією з причин низької продуктивності праці слабку технічну підготовку робітників і недостатню забезпеченість підприємства новою технікою [10, с. 83].

Постійні директивні вказівки партійних органів щодо активізації соцмагання засвідчують його штучний характер. У постанові про контроль змагання на підприємствах і будівництві УРСР (травень 1947 р.) ЦК КП(б)У, відзначивши досягнення у розго-

ртанні соцмагання, вказав на те, що низка окремих партійних організацій недостатньо та некоректно керують рухом. ЦК КП(б)У звернув увагу на необхідність широкого роз'яснення серед робітників значення соцмагання, доведення до свідомості кожного робітника важливості виконання ним його індивідуальних і колективних зобов'язань, визнав за потрібне підвищити роль комсомолу у виховній роботі серед молодих робітників. 12 вересня 1947 р. ЦК КП(б)У прийняв чергову постанову, в якій зобов'язав обкоми, міськкоми та райкоми партії посилити роботу профспілкових організацій по керівництву соцмаганням, зосередивши їх увагу на підвищенні кваліфікації робітників, впровадженні передових методів праці.

Факт наявності величезної кількості постанов партійних структур йшов у різке протиріччя з основним посилом радянських праць – ініціативність робітництва й організація соцмагання з робітничих низів. У той же час у радянській літературі складалось враження різкої недооцінки особистості робітника внаслідок необхідності роз'яснення йому з боку партійних лекторів та агітаторів необхідності впровадження соцмагання. Крім того змальовувалась картина майже 100% включення робітничого класу у соцмагання. Для цього треба було лише активізувати пропагандистську роботу з боку партійних структур і первинних організацій. Так, як вказує економіст Т. Дерев'янкін, у 1948 р. на «Азовсталі» після активізації роботи первинного партійного осередку у соцмагання включились 91,5%, а наприкінці 1950 р. – 97,1% загальної кількості працюючих. На 1 грудня 1949 р. п'ятирічні плани виконало 475 передовиків змагання, починаючи з листопада 1950 р. в рахунок 1951 р. працювало 832 робітника «Азовсталі» [15, с. 125].

У роботах зазначеного періоду постійно вказується на необхідність розширення мережі первинних партійних організацій для впровадження у життя настанов ЦК партії щодо «розширення та активізації» соцмагання. Даний факт самою радянською історичною наукою змальовується у світлі турботи партії щодо робітників і відбудови промисловості.

Висвітлюючи соцмагання у період правління М. Хрущова, радянські дослідники намагались довести зростання кількості його учасників, різноманітність форм, позитивне значення для радянської економіки. Успішна радянська західноукраїнських земель і розг-

ром УПА призвели до завершення розмежування істориками території УРСР при змалюванні процесів промислового розвитку й участі у ньому робітничого класу.

Соцзмагання розглядалося радянськими науковцями як досягнення винятково соціалістичного суспільства та показник підтримки робітничим класом партійного курсу. Однак тенденційний підбір фактів, вкрай обмежене коло джерел, зосередження уваги лише на «зручних» галузях важкої промисловості й ігнорування аналізу справ у відстаючих робітничих колективах призводило до суб'єктивних оцінок ролі та значення руху для радянської економіки та суспільства загалом. Об'єктами досліджень переважної кількості праць виступали, як правило, декілька підприємств однієї галузі, територіально охоплюючи межі області або економічного району, хронологічно відносно короткі проміжки часу. Все це призводило до заангажованих висновків, коли наукові праці виступали лише в якості «наукового обґрунтування» використання командно-вольових методів господарювання.

Однак, у той же час, з огляду на умови «відлиги», низка радянських істориків відзначали провал соцзмагання у середині 1950-х рр. і, як наслідок, необхідність появи нового руху. У роботах дослідників вказується на значне відставання вугільної промисловості УРСР, яке прийняло затяжний характер. Так, плани вуглевидобутку не виконані ні у 1954 р., ні у 1955 р. Тільки у Луганській області у першому кварталі 1956 р. більш 14 тис. гірників основних професій не впоралися з нормами виробітку. У той же час і початковий етап руху окремі радянські історики оцінюють більш критично ніж їхні колеги.

Так, на думку О. Мітюкова, неправильно зображати організацію змагання як суцільний тріумф. Як вказує історик, значна частина партійних, профспілкових і комсомольських організацій, а також господарських керівників недостатньо використовували наявні можливості для поліпшення соцзмагання, підвищення дієвості всіх його форм. На низці промислових підприємств не проявилось належної турботи про те, щоб змагання стало дійсно масовим, щоб у ньому прийняли активну участь усі робітники. Такі «толерантні» недоліки в організації руху поєднуються з більш різкими та конкретними. Вчений зазначив, що соцзобов'язання не завжди враховували конкретні завдання, що стояли перед підприємством, ділянкою або зміною, не зав-

жди конкретні та реальні. Нерідко зобов'язання переходили з договору у договір, ставали стандартними, у них не вказувалося за рахунок чого і яким шляхом можна досягти кращих виробничих показників. Історик підкреслив, що особливо багато недоліків допускалося в організації міжзаводських соцзмагань і змагань економічних районів, коли організаторська робота по виконанні взятих на себе зобов'язань підмінялася парадністю та формалізмом. Багато господарських керівників без достатньої відповідальності ставилися до соцзобов'язання, прийнятих колективами підприємств, внаслідок чого багато з них не виконувалися. Невиконання соцзобов'язань частиною промислових підприємств значною мірою сприяла неправильна практика, коли президія республіканської ради й обласні ради профспілок, багато профспілкових і господарських організацій, підбиваючи підсумки соцзмагання, не враховували виконання соцзобов'язань, а брали до уваги тільки виконання державних планів [12, с. 143].

Виведення зі сфери кримінального права трудових відносин внаслідок скасування у 1956 р. сталінського антиробітничого закону 1940 р., який забороняв робітникам самовільний перехід на іншу роботу та прикріплював їх до підприємств, а також фактичний провал соціалістичного змагання старого зразка, вимагало винайдення нової мотивації зі списку нематеріальних сфер. Такою мотивацією для радянського робітничого класу мав стати суспільно-політичний рух за комуністичну працю, який розглядався радянськими науковцями в якості вищої форми соцзмагання та поєднував у собі, за задумом радянських теоретиків, боротьбу за високу продуктивність праці з підвищенням свідомості та вихованням будівників комуністичного суспільства.

Необхідно відзначити часткову об'єктивність зародження руху за комуністичну працю, який бере свій початок з бажання молодих працівників збільшити продуктивність праці шляхом покращення трудової дисципліни та впровадження у виробництво новітніх технологій. У світлі цього цікавою виглядає дискусія сучасних вітчизняних дослідників Ю. Ніколайця й Ю. Лаєвської з цього питання. Так, Ю. Ніколаєць розглядає рух за комуністичну працю як ініціативу пересічних молодих працівників, яка втім дуже швидко була підхоплена партійними структурами з пропагандистською метою та залученням до руху якомога більшої кількості працівни-

ків [2, с. 282]. Ю. Лаєвська, у свою чергу, відкидає твердження Ю. Ніколайця про стихійне виникнення руху та намагається довести його винятково організаційний партійний характер [3, с. 170].

На нашу думку, саме поєднання, як для радянської дійсності, адміністративного фактору з ініціативою робітників призвело до зародження та формування руху. Даний процес співпав з проголошенням у кінці 1950-х рр. завершення побудови соціалізму та входженням країни у так званий період будівництва комуністичного суспільства. Визначаючи причини зародження руху за комуністичну працю самі радянські історики вказували на те, що у нових умовах радянські люди прагнули зробити традиційне змагання більш конкретним, збагатити його новим змістом, розширити його сферу з тим, щоб воно охопило всі сторони їх виробничого та духовного життя – працю, навчання, побут. На переконання радянських дослідників, саме на цій основі виникла нова форма змагання – рух бригад і ударників комуністичної праці. Головні особливості та риси нового руху визначалися основними завданнями періоду розгортаного будівництва комунізму – завданнями створення матеріально-технічної бази комунізму, розвитку комуністичних суспільних відносин і виховання нової людини, в якій гармонійно поєднуються боротьба за підвищення продуктивності праці на основі оволодіння новітніми досягненнями науки і техніки та насадження принципів комуністичної моралі у праці й у побуті [16, с. 8].

Девізом нового руху став заклик М. Хрущова на XIII з'їзді ВЛКСМ у квітні 1958 р. «Вчитися жити і працювати по-комуністичному!». Ініціаторами руху за комуністичну працю вважаються комуністи та комсомольці депо Москва-Сортувальна Московсько-Рязанської залізниці, де у квітні 1919 р. проведено перший комуністичний суботник. На загальних зборах роликового цеху депо 13 жовтня 1958 р. обговорюючи тези доповіді М. Хрущова на XXI з'їзді КПРС «Контрольні цифри розвитку народного господарства СРСР на 1959-1965 рр.», працівниками цеху висунута ідея створити першу комсомольсько-молодіжну бригаду та розгорнути боротьбу за проголошення її комуністичною.

18 листопада 1958 р. у пресі вперше повідомлено про виникнення бригад комуністичної праці й опубліковані зобов'язання перших бригад Москви, Ленінграда, Магнітогорська. У

цей же день опубліковані зобов'язання бригад, що виникли на підприємствах України. Однією з перших у республіці вступила у змагання за комуністичну працю бригада робітників очисного забою шахти № 5-6 імені Г. Димитрова тресту «Красноармійськвугілля». На підприємствах Харкова першими вступили молоді робітники чавуноливарного цеху заводу транспортного машинобудування імені В. Малишева. Першою серед металургів Дніпропетровщини стала бригада доменного цеху Дніпровського металургійного заводу імені Ф. Дзержинського. Серед шахтарів Донбасу першими стали бригади вже знаменитих на той час на весь СРСР шахтарів-ударників М. Мамаєва й А. Кольчика [16, с. 9].

25 листопада 1958 р. газета «Правда» у передовій статті «Бригади комуністичної праці» закликала партійні, профспілкові, комсомольські організації та господарські органи «підтримати й очолити» творчу ініціативу учасників змагання, широко використовувати для показу його досвіду всі різноманітні форми пропаганди й агітації. Високу оцінку новому руху дав грудневий Пленум ЦК КПРС 1958 р. У доповіді на Пленумі М. Хрущов підкреслив, що з ініціативи молоді та комсомолу «народився чудовий рух наших днів – бригади комуністичної праці... Цей благородний приклад знаходить відгук у серцях мільйонів людей» [16, с. 74].

Новий рух підтримав ЦК КПУ, партійні організації республіки всіх рівнів. 19 листопада 1958 р. газети «Радянська Україна», «Правда України», «Комсомольська правда», «Труд» помістили матеріали про перші бригади комуністичної праці. 21 листопада 1958 р. ЦК ВЛКСМ прийняв рішення про широку підтримку та поширення руху. ЦК ЛКСМ України схвалив ініціативу молодіжних колективів промислових підприємств республіки. За період з 18 листопада 1958 р. по 27 січня 1959 р. (відкриття XXI з'їзду КПРС) за радянськими даними у змагання вступило 10 тис. колективів підприємств УРСР [16, с. 94].

По традиції головними заспівувачами пропаганди безоплатної праці на користь суспільства залишалися радянські науковці, яким попутно дозволялось виконувати роль агітаторів. Травневий Пленум ЦК КПУ 1959 р. зобов'язав науковців висвітлювати успіхи побудови комунізму у країні, рух за комуністичну працю проголошувався головним критерієм комуністичної свідомості кожного громадянина, великим досягненням винятково радянського суспільства [17, с. 669]. У той же час

у доповіді на квітневому Пленумі ЦК КПУ 1960 р. «Про стан ідеологічної роботи в Україні та заходи щодо її поліпшення» піддані критиці Інститути суспільних наук АН УРСР, Інститут історії партії при ЦК КПУ – філія Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Вища партійна школа при ЦК КПУ та багато кафедр суспільних наук вищих навчальних закладів за догматизм, дослідження застарілих і неактуальних проблем, слабе вивчення питань сучасності та позначені завдання більш активної участі у пропаганді й узагальненні досвіду комуністичного будівництва.

У перших роботах, присвячених аналізу руху за комуністичну працю, авторів В. Сидоренка [18], М. Кириченка [19], О. Мітюкова [20], Н. Шевченка [21], А. Онищенка [22], О. Кудлая [23], І. Логвина [24], П. Шарапи [25] позначаються «історичні коріння» руху, а саме комуністичні суботники 1919-1920 рр. Обговорюючи питання про періодизацію руху, радянські дослідники орієнтувалися на такі критерії як масовість, зміст і його організаційні форми.

Перший етап, що почався у листопаді 1958 р. тривав до травня 1960 р., 3. Лихолобовою характеризується зародженням змагання за звання колективів та ударників комуністичної праці і вступом до нього окремих груп робітників. До моменту Всесоюзної наради передовиків руху за комуністичну працю (травень 1960 р.) у ньому брало участь 9% всіх трудящих СРСР, що дорівнює приблизно 5 млн. чол. Необхідно визнати, що на даному етапі рух об'єктивно розвивався за рахунок творчого підйому окремих робітників – передовиків виробництва, ударників, рекордсменів. Однак відсутність чітко сформованої системи матеріальної зацікавленості та заміна її моральними стимулами, які лише для невеликої частини робітничого класу виступали мотивуючою силою, призвело до того, що рух став дуже швидко згасати. У той же час розкручування курсу на дострокове виконання семирічного плану та практично повсюдне взяття зобов'язань про перевиконання денних, місячних, квартальних і річних норм, призводило до необхідності створення видимості масовості руху. Невиконання ж зобов'язань не висвітлювалося об'єктивно, приписки та формалізм остаточно залишили рух «на папері». У той же час радянські історики відносять другу половину 1960 р. і весь 1961 р. до другого етапу руху, протягом якого він, на їхню думку, перетворився у масове та всенародне починання. Число робітників, які

були охоплені змаганням, збільшилося з 5 до 17 млн., висунуті умови участі у змаганні цілих підприємств, характер їх зобов'язань.

XXII з'їзд КПРС проголошений радянськими істориками початком третього етапу у розвитку змагання колективів та ударників комуністичної праці. За радянськими даними, до моменту II Всесоюзної наради передовиків змагання (квітень 1963 р.) у русі брало участь 23 млн. чол. або 42% всіх робітників. Характерною рисою третього етапу стало проголошення так званого «морального кодексу будівника комунізму», що передбачає зразковий порядок не тільки на виробництві, але й у побуті [26, с. 238]. На жаль, спроби дослідників показати якісні зміни у ході розвитку руху обравши для цього ступінь масовості змагання, зазнали невдачі внаслідок масштабних приписок кількості його учасників.

Величезна кількість фактів розвитку руху за комуністичну працю на окремих підприємствах, у галузях, економічних районах і містах міститься у роботах Є. П'янкова [27], В. Пашкова [28], П. Рудого [29], П. Власенка [30], В. Бойченка [31], І. Зеніна [32]. Однак науково-популярний характер більшості даних публікацій знизив їх рівень до розряду публіцистичних брошур.

У науковій періодиці хрущовського періоду досліджено низка форм руху, як правило на прикладі одного економічного району, раднаргоспу або однієї галузі промисловості [33-35]. На переконання П. Шарапи та П. Васильченка вищою формою змагання став рух бригад та ударників комуністичної праці, який вони зробили спробу дослідити на прикладі Дніпропетровського економічного району. Дослідники наголошують на тому, що вже на кінець 1959 р. існувало 500 бригад комуністичної праці, в яких було задіяно 60 тис. металургів, гірників, машинобудівників і хіміків. У той же час науковці відмітили низку недоліків в організації руху. Так, на деяких підприємствах бригадам звання комуністичних присвоювалось передчасно і без достатнього аналізу виконання ними взятих зобов'язань. При цьому враховувалась лише виробнича діяльність колективів. Вченими підкреслено, що на низці підприємств взагалі не проводилася організаторська робота по залученню робітників до руху бригад комуністичної праці та не створено навіть найелементарніших умов для виконання взятих зобов'язань [33, с. 25].

В умовах часткової лібералізації суспільного життя у працях радянських істориків при-

сутня певна критика руху. Так, у роботах вчених відзначено, що на першому етапі свого розвитку рух за комуністичну працю не набув широкого поширення у низці галузей промисловості й економічних районів, число учасників змагання за звання бригад та ударників комуністичної праці у той час не перевищувало 5-6% загальної кількості робітників. Однією з причин цього є те, що деякі партійні, профспілкові та комсомольські організації помилково вважали, що брати участь у новій формі змагання мають право не всі, а тільки кращі колективи та робітники. Як наслідок, з цієї помилкової точки зору впливало, що спочатку необхідно завоювати право на участь у змаганні за комуністичну працю, а потім вже включатися у нього. Також дослідники констатують, що в окремих колективах мало місце прагнення обмежити змагання бригад та ударників відповідними рамками. З цією метою спеціально розроблялися умови та положення, які складалися з великої кількості різних пунктів і стосувалися, як правило, тільки виробничої діяльності учасників змагання. Деякі партійні, профспілкові та комсомольські організації формально, по кампанійськи підійшли до організації нової форми змагання та штучно підбирали найбільш кваліфікованих робітників у бригади, порушуючи тим самим головний принцип змагання, що вимагає рівних умов для всіх його учасників. Зобов'язання багатьох колективів, що боролися за звання комуністичних, складалися іноді без обговорення їх на зборах, у результаті чого вони часто виявлялися неконкретними, у них не враховувалися можливості колективів, шляхи використання резервів [12, с. 185].

О. Мітюков об'єктивно відзначив наявність фактів адміністративного підходу до організації змагання. Окремі партійні комітети зобов'язували первинні партійні організації швидкісними методами створювати колективи комуністичної праці, встановлювали контрольні цифри охоплення робітників змаганням, визначали терміни та їх кількість. Такий підхід до організації змагання у багатьох випадках призводив до поспішності та формалізму у присвоєнні звань колективів та ударників комуністичної праці. Іноді на підприємствах партійні, профспілкові та комсомольські комітети глибоко не вникали у зміст діяльності колективів, що вже завоювали звання комуністичних, у результаті чого там знижувалися виробничі показники, погіршувалася рівень дисципліни. Дослідник визнав,

що розвиток нових форм змагання нерідко стримувався через недоліки в організації праці та виробництва, які не дозволяли робітникам приймати та виконувати високі зобов'язання. На багатьох підприємствах слабо демонструвалося за досягнення яких результатів боролися учасники руху, як виконувалися прийняті ними зобов'язання.

Таким чином, можна зробити висновок щодо того, що у період другої половини 50-х – першої половини 60-х рр. XX ст. радянськими дослідниками велику увагу приділено такій підтемі робітничої тематики як соцзмагання та його вищій формі – руху за комуністичну працю. Однак незважаючи на наявність цілого пласту робіт, більшість з них має слабку джерельну базу, яка обмежується кількома підприємствами або навіть одним заводом чи фабрикою, а також мають дуже вузькі хронологічні рамки, що не дає можливості простежити процес розвитку руху. Крім того, переважна більшість робіт носить науково-популярний або навіть публіцистично-агітаційний характер. Відсутні узагальнюючі дослідження по областях і регіонах УРСР, їх порівняльний аналіз. Оцінюючи об'єктивність радянських робіт необхідно чітко позначити їх тенденційний характер, сумнівну цифрову наповненість, пов'язану з використанням статистичних джерел, сформованих на основі приписок і формалізму. Висвітлення радянськими дослідниками недоліків та упущень у розвитку руху ніяк не пов'язується з командно-адміністративною економікою та її плановим характером, що сам по собі суперечив політиці виготовлення надпланової продукції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Павленко В.М. Формирование культурно-технического уровня рабочего класса (из практики работы Компартии Украины в 60-е – 80-е гг.): историография: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.01 «История общественных движений и политических партий» / В.М. Павленко. – К., 1991. – 24 с.
2. Ніколаєць Ю.О. Суспільно-політичні процеси в УРСР другої половини 1940-х – першої половини 1960-х років: українська історіографія: дис... д. іст. н.: 07.00.06 / Юрій Олексійович Ніколаєць. – К., 2008. – 481 с.
3. Лаєвська Ю.В. Перетворення в економіці України в 1953-1964 рр.: історіографія проблеми: дис... к. іст. н.: 07.00.06 / Юлія Віталіївна Лаєвська. – Донецьк, 2008. – 218 с.
4. Додонов О.Ф. Нове бачення періодизації історії радянського робітничого класу і його історіографії / О.Ф. Додонов // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Вип. 8. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – С. 67-74.
5. Сургай О. Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів у закладах професійно-технічної освіти України у 20-50-і роки XX століття (історіографія проблеми) / О. Сургай // Вісник. Історія / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 2006. – Вип. 85-86. – С. 49-52.
6. Грицак Я. Українська історіографія. 1991-2001: Деся-

тиліття змін / Ярослав Грицак // Україна модерна. – К.; Львів, 2005. – Ч. 9. – С. 43-68.

7. Данилич А.М. Поширення передового виробничого досвіду в промисловості України / А.М. Данилич. – К., 1956. – 68 с.

8. Хотимченко М.М. Підвищення продуктивності праці у вугільній промисловості Української РСР / М.М. Хотимченко. – К., 1956. – 36 с.

9. Шкуратов О.І. Шляхи підвищення продуктивності праці в промисловості СРСР / О.І. Шкуратов. – К., 1961. – 48 с.

10. Ковальчук А.С. Деякі питання розвитку соціалістичного змагання серед робітників важкої промисловості України (1946-1950 рр.) / А.С. Ковальчук // УІЖ. – 1964. – № 1. – С. 82-85.

11. Кудлай О.С. Робітничий клас Української РСР у боротьбі за відбудову і розвиток промисловості в післявоєнний період / О.С. Кудлай. – К.: Наукова думка, 1965. – 295 с.

12. Митюков А.Г. Рабочий класс Украины в борьбе за развитие промышленности (1956-1961 гг.) / А.Г. Митюков. – К.: Наукова думка, 1965. – 198 с.

13. Денисенко О.А. Пути повышения производительности труда в угольной промышленности / О.А. Денисенко, В.Г. Восполит. – Сталино, 1956. – 44 с.

14. Алексеев Г.П. Социалистическое соревнование в условиях развитого социализма / Г.П. Алексеев, В.Г. Смольков. – М.: Политиздат, 1964. – 86 с.

15. Народне господарство Української РСР у післявоєнні роки (1946-1964): республ. міжвідомчий наук. зб. / Ред. кол.: Д.Ф. Вірник (відп. ред.). – К.: Наукова думка, 1965. – 191 с.

16. Движение коллективов и ударников коммунистического труда на Украине. 1958-1961 гг. Сборник документов и материалов / Ред. кол.: Громова З.М. и др. – К.: Политиздат УССР, 1963. – 530 с.

17. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. В 2-х т. – Т. 2. 1941-1976 гг. / Ред. кол.: В.И. Юрчук (председатель) и др. – К.: Политиздат Украины, 1977. – 1083 с.

18. Сидоренко В.П. Від перших комуністичних суботників до бригад комуністичної праці / В.П. Сидоренко. – К.: Політвидав, 1959. – 49 с.

19. Кириченко М.К. Провісники комунізму / М.К. Кириченко. – К.: Політвидав, 1959. – 64 с.

20. Мітюков О.Г. На шляху до перемоги комуністичної праці / О.Г. Мітюков. – К.: Політвидав, 1961. – 46 с.

21. По великому почину. О руководстве Харьковской городской партийной организацией движением за коммунистический труд / Н.Ф. Шевченко. – Х., 1961. – 148 с.

22. Онищенко А.Л. Ростки нового, коммунистического. О бригадах и ударниках коммунистического труда Харькова / А.Л. Онищенко. – Х., 1961. – 39 с.

23. Кудлай О.С. Від комуністичних суботників до бригад комуністичної праці / О.С. Кудлай. – К.: Політвидав, 1962. – 148 с.

24. Логвин И.М. Бригады коммунистического труда на железнодорожном транспорте / И.М. Логвин. – К.: Политиздат, 1962. – 56 с.

25. Шарапа П.М. Развитие новых форм змагання в период розгорнутого будівництва комунізму. (На матеріалах металургійної та гірничої промисловості Дніпропетровського економічного району) / П.М. Шарапа, П.Д. Васильченко // УІЖ. – 1961. – № 2. – С. 16-26.

26. Лихолобова З.Г. О периодизации движения за коммунистический труд / З.Г. Лихолобова // История СССР. – 1965. – № 2. – С. 238.

27. Пьянков Е.А. На коммунистической вахте / Е.А. Пьянков. – Запорожье, 1962. – 52 с.

28. Пашков В.И. За город коммунистического труда / В.И. Пашков. – Симферополь, 1962. – 86 с.

29. Рудой П.Е. Рух за комуністичну працю і економіка / П.Е. Рудой. – К.: АН УРСР, 1963. – 96 с.

30. Власенко П.И. Крылатый почин / П.И. Власенко. – Донецк, 1963. – 51 с.

31. Бойченко В.О. Бойові помічники партії / В.О. Бойченко. – К.: Політвидав, 1963. – 84 с.

32. Зенін І.Є. Живі паростки комунізму / І.Є. Зенін. – К.: Політвидав, 1964. – 68 с.

33. Шарапа П.М. Развитие новых форм змагання в период розгорнутого будівництва комунізму. (На матеріалах металургійної та гірничої промисловості Дніпропетровського економічного району) / П.М. Шарапа, П.Д. Васильченко // УІЖ. – 1961. – № 2. – С. 16-26.

34. Лихолобова З.Г. Рух колективів і ударників комуністичної праці в металургійній промисловості. (На матеріалах підприємств Сталінського раднаргоосу) / З.Г. Лихолобова // УІЖ. – 1961. – № 4. – С. 13-21.

35. Романцов В.О. Піднесення політичної та виробничої активності шахтарів Донбасу в період розгорнутого будівництва комунізму / В.О. Романцов // УІЖ. – 1962. – № 4. – С. 3-14.

Нефьодов Дмитро Соціалістичне змагання у середовищі українського повоєнного робітничого класу (1946-1965 рр.) у радянській історіографії другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр.

У статті досліджена радянська історіографія другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. по проблемі соціалістичного змагання у середовищі українського повоєнного робітничого класу (1946-1965 рр.). Автор приходить до висновку, що у цей радянськими дослідниками велику увагу приділено такій підтемі робітничої тематики як соцзмагання і його вищій формі – руху за комуністичну працю.

Однак незважаючи на наявність цілого пласту робіт, більшість з них має слабку джерельну базу, яка обмежується кількома підприємствами або навіть одним заводом або фабрикою, а також мають дуже вузькі хронологічні рамки, що не дає можливості простежити процес розвитку руху. Крім того, переважна більшість робіт носить науково-популярний або навіть публіцистично-агітаційний характер.

Ключові слова: УРСР, робітничий клас, повоєнна відбудова, історіографія, соціалістичне змагання, рух за комуністичну працю

Нефедов Дмитрий Социалистическое соревнование в среде украинского повоенного рабочего класса (1946-1965 гг.) в советской историографии второй половины 1950-х – второй половины 1960-х гг.

В статье исследована советская историография второй половины 1950-х – первой половины 1960-х гг. по проблеме социалистического соревнования в среде украинского послевоенного рабочего класса (1946-1965 гг.). Автор приходит к выводу, что в этот период советскими исследователями большое внимание уделено такой подтеме рабочей тематики как соцсоревнование и его высшей форме – движению за коммунистический труд.

Однако несмотря на наличие целого пласта работ, большинство из них имеет слабую базу источников, которая ограничивается несколькими предприятиями или даже одним заводом или фабрикой, а также имеет очень узкие хронологические рамки, не дает возможности проследить процесс развития движения. Кроме того, подавляющее большинство работ носит научно-популярный или даже публицистическо-агитационный характер.

Ключевые слова: УССР, рабочий класс, послевоенное восстановление, историография, социалистическое соревнование, движение за коммунистический труд

Nefyodov Dmytro Socialist competition among Ukrainian postwar working class (1946-1965) in the Soviet historiography of the first half of 1950s – the second half of 1960s

The paper studies the Soviet historiography of the second half of 1950s – the first half of 1960s on the problem of socialist

competition among the Ukrainian postwar working class (1946-1965). The author concludes that during the second half of 1950s – the first half of 1960s Soviet researchers paid much attention to such sub-theme of working class issue as the socialist competition and its highest form, i.e. the communist labor movement.

However, despite the presence of a great number of works, most of them have a weak source base, which is limited to a few companies, or even a plant or factory, and has a very narrow chronological framework and makes it impossible to trace the development of the movement. In addition, the vast majority of the works is of a popular science or even journalistic character. They don't include summarizing research on oblasts and regions of the Ukrainian SSR, their comparative analysis. Assessing the objectivity of the Soviet works it is necessary to clearly specify their biased character, doubtful digital content associated with the use of statistical sources formed on the basis of false claims and formalism. The coverage of shortcomings and deficiencies in the movement development by Soviet researchers is not associated with a centrally-controlled economy and its planned nature, which in itself was contrary to the policy of above-plan production manufacturing.

Keywords: *Ukrainian SSR, working class, postwar reconstruction, historiography, socialist competition, communist labor movement*

Рецензенти:

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 01.06.2017 р.

Науковий щоквартальник
«ЕМІНАК»

№ 2 (18) (квітень-червень) 2017
Том 2

Комп'ютерний набір – Смирнов Л.І.
Комп'ютерна верстка та макетування –
Смирнов О.І.

Оригінал-макет підготовлений у
«Творчій майстерні Науково-дослідного центру
"Лукомор'є"»

Інститут історії, політології та права,
площа Адміралтейська, 1, м. Миколаїв, 54003

Здано до набору 15.06.2017 р. Підписано до друку 19.06.2017 р. Папір офсетний. Формат 60х84/8. Гарнітура «Cambria». Друк лазерний. Обл.-вид. арк. 15,1. Наклад 100 прим.

Віддруковано з готового оригінал-макету
на власному обладнанні Науково-дослідницького центру
"Лукомор'є" «Державного підприємства «Науково-дослідний центр
"Охоронна археологічна служба України"»
Інституту археології НАН України